

Avtomobillərin və özüyəriyən xüsusi təyinətli texnikanın (ÖYXTT) qiymətləndirilməsi metodologiyası

1. Nəqliyyat vasitələri və xüsusi təyinətli özünühərəkət edən maşınların qiymətləndirilməsi hesabatına dair tələblər:

1.1. Giriş

- **Qiymətləndirmə məqsədi və tapşırıqları:** Qiymətləndirmənin keçirilmə məqsədinin (məsələn, alış-satış, vergi məqsədləri, məhkəmə, icarə və s.) açıqlanması.
- **Qiymətləndirilən obyekt:** Qiymətləndirilən obyektin (marka, model, istehsal ili, texniki xüsusiyyətlər və s.) göstərilməsi.

1.2. Qiymətləndirilən obyektin təsviri

- **Texniki xüsusiyyətlər:** Nəqliyyat vasitəsinin və ya maşının əsas parametrləri (növu, markası, istehsal ili, yürüş, vəziyyəti və s.).
- **İstismar tarixi:** Təmir işləri, texniki xidmətlər, qəza halları və digər hadisələr barədə məlumat.
- **Texniki vəziyyət:** Nəqliyyat vasitəsinin və ya maşının cari vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, o cümlədən xarici zədələr, aşınma, qüsurlar və digər məsələlər.

1.3. Qiymətləndirmə metodologiyası

- **Qiymətləndirmə metodları:** Tətbiq olunan qiymətləndirmə metodları (məsələn, bazar dəyəri metodu, xərc metodu, gəlir metodu və s.).
- **Müqayisəli analiz:** Əgər bazar metodu tətbiq olunursa, bənzər obyektlərə əsasən qiymətləndirmə aparıldığı və necə müqayisə olunduğu barədə məlumat.

1.4. Dəyərin qiymətləndirilməsi

- **Bazar dəyəri:** Qiymətləndirilən nəqliyyat vasitəsinin/maşının bazar dəyəri həmin an üçün.
- **Dəyərə təsir edən amillər:** Yaş, yürüş, texniki vəziyyət, bazar xüsusiyyətləri və digər faktorlara əsaslanaraq dəyərin qiymətləndirilməsi.

1.5. Sənədlər və təsdiqlər

- **Qiymətləndirmə üçün istifadə olunan sənədlər:** Qiymətləndirmə zamanı istifadə olunan sənədlərin siyahısı (texniki pasport, xidmət kitabçası, təmir haqqında məlumatlar və s.).
- **Əlavə materiallar:** Əgər obyektin qiymətləndirilməsi zamanı əlavə tədqiqatlar və ya yoxlamalar aparılıbsa, həmin hesabatların təqdim edilməsi.

1.6. Nəticə

- **Nəticələr və tövsiyələr:** Qiymətləndirmə nəticələrinə dair yekun çıxarışlar və sifarişçiyə tövsiyələr (məsələn, satmaq, sığorta etmək və s. üçün qiymət).
- **Qiymətləndirilən obyektin dəyəri:** Hesabatda göstərilən qiymətləndirilən obyektin yekun dəyəri.

1.7. İmzalar və təsdiqləmələr

- **Qiymətləndirici imzası:** Qiymətləndiricinin imzası və məlumatları (FİO, ixtisası, lisenziya, hesabatın hazırlanma tarixi).
- **Təsdiq və tərəflərin razılığı:** Hesabatın qanuniliyini təsdiqləyən imzalar və tərəflərin razılığı.

1.8. Əlavələr

- **Foto və ya eskizlər:** Nəqliyyat vasitəsinin və ya maşının fotosu, əgər vəziyyətin təsdiqlənməsi üçün istifadə olunursa.
- **Əlavə hesablamalar və sənədlər:** Məsələn, qiymətləndirmənin hesablanması və ya qiymətləndirməni dəstəkləyən digər sənədlər.

2. Nəqliyyat vasitələri və xüsusi təyinatlı özünüyერიყən texnikanın qiymətləndirilməsi prosesində qiymətləndirilən obyektlərin identifikasiyası

Nəqliyyat vasitələri və xüsusi təyinatlı özünüyერიყən texnikanın qiymətləndirilməsi prosesində qiymətləndirilən obyektlərin identifikasiyası bir neçə əsas mərhələ və aspektləri əhatə edir ki, bu da obyektin xüsusiyyətlərini və vəziyyətini düzgün müəyyən etməyə imkan verir. Bu proses, texnikanın dəyərinin düzgün qiymətləndirilməsi və vəziyyətinin müəyyənləşdirilməsi üçün vacibdir, həmçinin mümkün hüquqi və maliyyə məqsədləri üçün, məsələn, sığorta, alqı-satqı və ya lizinq. İdentifikasiyanın əsas mərhələlərini və tərkibini nəzərdən keçirək:

2.1. Texnikanın növünün müəyyən edilməsi

Əvvəlcə nəqliyyat vasitəsinin və ya özünüyერიყən texnikanın növü düzgün müəyyən edilməlidir. Bu, aşağıdakıları əhatə edə bilər:

- Ümumi təyinatlı nəqliyyat vasitələri (yüngül avtomobillər, yük maşınları, avtobuslar).
- Xüsusi texnika, məsələn, ekskavatorlar, kranlar, avtograderlər, buldozərlər.
- Kənd təsərrüfatı texnikası (traktorlar, kombaynlar).
- Tikinti texnikası (beton zavodları, avtomobil kranları, qaldırıcılar).

2.2. Marka, model, modifikasiya

Obyektin qiymətləndirilməsi üçün vacib olan məlumatlar bunlardır:

- **Marka** — istehsalçının adı.
- **Model** — texnikanın konkret modeli, bu, onun funksional xüsusiyyətlərini göstərir.
- **Modifikasiya** — standart konfigurasiyadan fərqliliklər, əgər varsa.

2.3. İdentifikasiya nömrələri

Texnikanın düzgün identifikasiyası üçün seriya nömrələri və digər identifikasiya məlumatlarının yoxlanılması vacibdir, məsələn:

- VIN (Nəqliyyat vasitələrinin identifikasiya nömrəsi) — nəqliyyat vasitələri üçün.
- Şassi, mühərrik, bədən və digər identifikasiya nömrələri.
- Nəqliyyat vasitəsinin pasport nömrəsi (avtomobillər üçün) və ya digər texnika növləri üçün müvafiq sənədlər.

2.4. İstehsal ili və ilk istifadə tarixi

İstehsal ili və ilk istifadəyə verilmiş tarix texnikanın yaşını müəyyənləşdirməyə kömək edir ki, bu da onun qiymətinə və vəziyyətinə birbaşa təsir edir. Bu, həmçinin konstruksiya dəyişiklikləri, modernizasiyalar və ya təmir işlərinin olub-olmaması barədə məlumat verir.

2.5. Texniki xüsusiyyətlər

Bu, aşağıdakı məlumatların toplanmasını əhatə edir:

- Mühərrikin tipi (güc, həcm, yanacaq növü).
- Maksimal sürət, yükdaşıma qabiliyyəti, iş sürəti və digər texnikaya aid xüsusiyyətlər.
- Digər texniki məlumatlar, məsələn, şin ölçüləri, hidravlik parametrlər, idarəetmə sisteminin xüsusiyyətləri və s.

2.6. Obyektin vəziyyəti

Texnikanın fiziki vəziyyətinin qiymətləndirilməsi aparılır, o cümlədən:

- Hissələrin aşınmasının qiymətləndirilməsi.
- Qəzaya uğramış və ya təmir edilmiş hissələrin yoxlanılması.
- Əsas mexanizmlərin və komponentlərin (mühərrik, transmissiya, asma sistemi və s.) vəziyyəti.

2.7. Modernizasiyalar və təkmilləşdirmələr

Texnikanın sahibləri tərəfindən edilən bütün dəyişikliklər də nəzərə alınmalıdır:

- Əlavə avadanlıq quraşdırılmışdır (məsələn, naviqasiya sistemləri, gücləndirilmiş konstruksiya elementləri).
- Texniki modernizasiyalar və təkmilləşdirmələr, hansı ki, bu, texnikanın istismar xüsusiyyətlərinə təsir edə bilər.

2.8. Hüquqi məsələlər

Obyektin hüquqi təmizliyini təmin etmək vacibdir:

- Texnika ilə bağlı məhdudiyyətlərin, yükümlülüklərin və ya məhkəmə işlərinin olub-olmamasının yoxlanılması.
- Sənədlərin düzgünlüyünün və texnikanın vəziyyətinə uyğunluğunun təsdiqlənməsi.

Qiymətləndirilən obyektlərin identifikasiyası diqqətli yanaşma və bir çox amillərin nəzərə alınmasını tələb edir. Bu, yalnız texnikanın qiymətinin düzgün müəyyənləşdirilməsinə deyil, həm də onun istismarında və ya mülkiyyət hüququnun ötürülməsində mümkün risklərin qarşısının alınmasına kömək edir.

3. Avtomobillərin və özüyəriyən xüsusi təyinatlı texnikanın qiymətləndirilməsi yanaşma və metodları

Avtomobillərin və özüyəriyən xüsusi təyinatlı texnikanın qiymətləndirilməsi, nəqliyyat vasitələrinin bazar qiymətinin müəyyən edilməsi prosesidir və bu, müxtəlif məqsədlər üçün

həyata keçirilir, məsələn, alqı-satqı, sığorta, vergi ödənişləri, məhkəmə məsələləri və digər iqtisadi və hüquqi ehtiyaclar üçün. Qiymətləndirmə prosesində bir neçə əsas metod istifadə olunur. Əsas yanaşma və metodları nəzərdən keçirək:

3.1. Bazar yanaşması

Bu yanaşma bazarda analoji avtomobillərin və ya ÖYXTT-nin qiymətlərinin təhlilinə əsaslanır. Qiymət müəyyən edərkən, eyni və ya oxşar şəraitdə satılan və ya satılmağa təklif olunan nəqliyyat vasitələrinin qiymətləri nəzərə alınır. Bu metoddan istifadə etmək üçün avtomobillərin və ya texnikanın qiymətləri barədə məlumat olmalıdır, burada yaş, yürüş, texniki vəziyyət və digər amillər önəmlidir.

- **Üstünlüklər:** Real bazar məlumatlarına əsaslanır, cari tendensiyaları nəzərə alır.
- **Əskikliklər:** Müqayisə edilə bilən çoxsaylı obyektlər olmalıdır, xüsusi avadanlıq nəzərə alınmaya bilər.

3.2. Dolayı hesablamalar metodu

Bu metod, birbaşa müqayisə mümkün olmadıqda və ya çətin olduqda tətbiq edilir. Bu metodun əsasında, oxşar avadanlığın istehsalı və ya alınması ilə əlaqəli xərclərin hesablanması dayanır. Aşağıdakı komponentləri əhatə edir:

- amortizasiya
- yeni nəqliyyat vasitələrinin bazar qiyməti
- aşınma

Bu metod, xüsusilə oxşar texnikaları tapmaq çətin olan xüsusi texnikaların qiymətləndirilməsində istifadə olunur.

- **Üstünlüklər:** Unikal obyektlər üçün uyğundur.
- **Əskikliklər:** İlk qiymət və aşınma barədə dəqiq məlumatlar tələb edir.

3.3. Qalıq dəyəri metodu

Bu metod, nəqliyyat vasitəsinin və ya texnikanın istismar olunduqdan sonra qalıq dəyərinin müəyyənləşdirilməsinə əsaslanır. Bu, əksər hallarda texnikanın yaşına və vəziyyətinə görə amortizasiyanın hesablanmasını əhatə edir. Bu metod əsasən artıq istifadə edilmiş texnikanın qiymətləndirilməsində tətbiq edilir.

- **Üstünlüklər:** İstifadə müddətindən sonra obyektin dəyərini obyektiv şəkildə göstərir.
- **Əskikliklər:** Fiziki vəziyyətin və texniki xüsusiyyətlərin ətraflı təhlilini tələb edir.

3.4. Xərc yanaşması

Bu metod obyektin qiymətini yaradılma və ya bərpa edilmə xərcləri əsasında müəyyən edir. Bu, həmçinin avadanlığın ilkin qiyməti, təmir və ya yeniləmə qiyməti ilə əlaqədar ola bilər. Xüsusi və ya nadir obyektlər üçün bu metod tez-tez istifadə olunur.

- **Üstünlüklər:** Yeni və ya bərpa edilmiş obyektlər üçün tətbiq olunur.
- **Əskikliklər:** Həmişə real bazar şəraitini əks etdirmir.

3.5. Gəlir yanaşması (ticari texnika üçün)

Bu metod, kommersiya məqsədli istifadə olunan özündən hərəkət edən texnikaların qiymətləndirilməsində tətbiq olunur (məsələn, icarə, daşımalar, tikinti işləri üçün). Qiymət, bu texnikanın sahibinə gətirə biləcəyi gəlir nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

- **Üstünlüklər:** Kommertsiya obyektləri üçün uyğundur.
- **Əskikliklər:** Gəlirin qiymətləndirilməsi çətindir, bazardan asılıdır.

3.6. Endirimli nağd pul axınları metodu

Bu metod daha mürəkkəb hesablamalar tələb edən və uzunmüddətli perspektivdə qiymətləndirilən obyektlər üçün istifadə olunur. Bu metod, obyektin gətirə biləcəyi gələcək nağd axınların hesablanmasına və onların indiki dəyərinə endirilməsinə əsaslanır.

- **Üstünlüklər:** Unikal və baha başa gələn texnikalar üçün uyğundur.
- **Əskikliklər:** Gələcək axınlar barədə məlumatlar və kompleks hesablamalar tələb edir.

Qiymətləndirmə metodunun seçilməsi qiymətləndirmənin məqsədindən, nəqliyyat vasitəsinin növündən, məlumatların mövcudluğundan və digər amillərdən asılıdır. Əksər hallarda qiymətin daha doğru və obyektiv təyin edilməsi üçün metodların birləşməsi istifadə olunur.

4. Nəqliyyat vasitələrinin və xüsusi təyinatlı özü hərəkət edən maşınların dəyərləndirilməsi və hesabatlığı

Nəqliyyat vasitələrinin və özü hərəkət edən maşınların xüsusi təyinatlı qiymətləndirilməsi, bu obyektlərin mühasibatlığı, satışı, sığortası, vergiləndirilməsi və digər məqsədlər üçün dəyərinin müəyyənləşdirilmə prosesini əhatə edir. Qiymətləndirmə prosesində müxtəlif metodlar, yanaşmalar və düsturlar istifadə edilir ki, bu da obyektin təyinatı və vəziyyətinə görə dəyişir.

Avtomobilləri, özüyəriyən və xüsusi təyinatlı texnikaların qiymətləndirilməsi:

4.1. Nəqliyyat vasitələrinin və ÖYXTT -nün qiymətləndirilməsi yanaşma və metodları

Qiymətləndirmə prosesində bir neçə yanaşma tətbiq edilir, bunlar arasında:

- ✓ **Müqayisəli metod** — bənzər obyektlərin bazar qiymətləri ilə qiymət təyini.
- ✓ **Gəlir metod** — maşının gələcəkdə istismarından əldə edilə biləcək gəlirləri əsasında qiymət müəyyənləşdirilməsi.
- ✓ **Xərclər metodu** — nəqliyyat vasitəsinin yaradılma və ya bərpa qiymətindən, amortizasiya nəzərə alınaraq qiymət müəyyənləşdirilməsi.

4.2. Dəyərin hesablanması

- **Amortizasiya kalkulyasiyası:**

Nəqliyyat vasitəsinin qalıq dəyərini müəyyən etmək üçün aşınma düsturundan istifadə edilə bilər, məsələn:

$$S_{\text{qalıq}} = S_{\text{başlanğıc}} - (S_{\text{başlanğıc}} \times \text{aşınma əmsalı} \times t) / 100$$

burada:

- $S_{\text{başlanğıc}}$ — maşının başlanğıc qiyməti (satınalma zamanı);
- $S_{\text{qalıq}}$ — müəyyən bir vaxtdan sonra maşının qalıq qiyməti;
- Aşınma əmsalı — maşının müəyyən bir dövr ərzindəki dəyər itkisi;
- t — istifadə müddəti (il ilə).

Bazar dəyərinin hesablanması:

ÖYXTT -nün bazar dəyərini qiymətləndirmək üçün müqayisəli yanaşma metoduna əsaslanan metodika istifadə oluna bilər:

$$S_{\text{bazar}} = \sum (\text{analoq maşınların qiymətləri}) / n$$

burada: n — istifadə olunan bənzər maşınların sayı.

Texniki vəziyyət və təchizatın nəzərə alınması ilə qiymətləndirmə:

ÖYXTT -nin qiymətinin hesablanmasında istifadə müddəti, təchizat və əlavə avadanlıqlar nəzərə alın bilər:

$$S_{\text{vəziyyət}} = S_{\text{bazar}} \times (1 - \text{aşınma əmsalı}) + \sum \text{əlavə avadanlıqların qiyməti}$$

burada:

- ✓ S_{bazar} — bənzər maşınların bazar qiyməti;
- ✓ Aşınma əmsalı — maşının istifadəsi nəticəsində dəyər itkisini təyin edən əmsal;
- ✓ Avadanlıq qiyməti — maşına əlavə və ya ixtisaslaşdırılmış hissələrin dəyəri.

4.3. Qiymətləndirmə Prosesində Hesabatlıq

Nəqliyyat vasitələrinin və ÖYXTT -nün qiymətləndirilməsi üzrə hesabat aşağıdakı əsas elementləri əhatə etməlidir:

4.3.1.Giriş:

- ✓ Qiymətləndirmənin məqsədi (satış, vergi, sığorta və s. üçün).
- ✓ Obyektin təsviri (model, marka, buraxılış ili, texniki vəziyyət).

4.3.2.Metodologiya:

- ✓ İstifadə olunan qiymətləndirmə metodlarının təsviri (müqayisəli, gəlir, xərclər metodu).
- ✓ Metodun seçilməsinin izahı (məqsəddən asılı olaraq).

4.3.3.Bazar Təhlili:

- ✓ Bənzər obyektlərin bazar qiymətləri ilə müqayisə.
- ✓ Qiymətə təsir edən amillərin nəzərə alınması (bazar vəziyyəti, maşının növü, istifadəsi və s.).

4.3.4.Obyektin Texniki Xüsusiyyətləri:

Maşının xüsusiyyətlərinin siyahısı, məsələn, yürüş, mühərrik vəziyyəti, transmissiya, kabina, şassi və digər elementlər.

4.3.5. Qiymətləndirmə Nəticələri:

Obyektin müəyyən edilmiş qiyməti, bütün əmsalların (aşınma, təchizat və s.) hesablanması.

Qiymətləndirmənin yekunu: maşının bazar qiyməti və istifadə təklifləri (məsələn, satışı, gələcəkdə istifadə olunması və s.). Bu addımlar və düsturlar nəqliyyat vasitələrinin və ÖYXTT - nün qiymətləndirilməsi prosesində əsasını təşkil edir.

5. Nəqliyyat vasitələrinin və xüsusi təyinatlı öz hərəkət edən texnikaların köhnəlməsinin hesablanması

Nəqliyyat vasitələrinin və xüsusi təyinatlı özü hərəkət edən texnikaların fiziki, funksional və xarici köhnəlməsinin hesablanması onların qalıq dəyərinin və istifadə səmərəliliyinin müəyyən edilməsi üçün mühüm bir hissəsidir. Gəlin, bu köhnəlmə növlərini sırayla izah edək.

1. Fiziki köhnəlmə

Fiziki köhnəlmə, nəqliyyat vasitəsinin (NV) və ya öz hərəkət edən texnikanın təbii yaşlanması və hissələrinin işlənməsi nəticəsində texniki vəziyyətinin pisləşməsini göstərir. Bu, maşının faktiki vəziyyətinə əsasən müəyyən edilir.

Fiziki köhnəlmənin hesablanma üsulları:

- **İş saatları və ya məsafə əsasında:** nə qədər çox iş saati və ya kilometr keçib, fiziki köhnəlmə o qədər yüksək olur.
- **Texniki vəziyyətə görə:** mühərrik, transmissiya, dayaq hissələri və s. kimi hissələrin köhnəlməsi analiz edilir.
- **Hesablamanın formulu:** $I_{fiz.} = (NV\text{-nin ümumi iş saatları} / \text{yeni NV-nin iş saatları}) \times 100$
Burada ümumi iş saatları — bu, nəqliyyat vasitəsinin faktiki işləmə müddətidir (məsələn, məsafə, iş saatları), yeni NV-nin iş saatları isə təzə maşın üçün nəzərdə tutulan standart resursdur.

2. Funksional köhnəlmə

Funksional köhnəlmə, texnikanın istismar xüsusiyyətlərinin azalmasını göstərir. Bu, güc, sabillik, dinamik keyfiyyətlər və texnikanın əsas funksiyalarını yerinə yetirmə qabiliyyətinin pisləşməsi ilə əlaqədardır (məsələn, yük daşıma qabiliyyəti, iş qabiliyyəti və s.).

Funksional köhnəlmənin hesablanma üsulları:

- Texnikanın öz ilkin funksiyalarını yerinə yetirmək qabiliyyəti qiymətləndirilir.
- Xüsusi testlərə əsasən hesablanır (məsələn, yük daşıma qabiliyyətinin yoxlanması, avadanlığın dəqiqliklə işləməsi).
- Hesablama zamanı, tez-tez texnikanın işləməsi haqqında statistikadan istifadə olunur (məsələn, işdə səhvlər və ya məhsuldarlığın azalması).

Hesablamanın formulu:

$$I_{\text{funks.}} = \text{funksionallıq üzrə xidmət müddəti} / \text{texnikanın maksimal istismar müddəti} \times 100$$

Burada "funksionallıq üzrə xidmət müddəti" texnikanın göstərilən güc və effektivliklə işlədiyi vaxtdır, maksimal istismar müddəti isə texnikanın nəzərdə tutulan tam xidmət müddətidir.

3. Xarici köhnəlmə

Xarici köhnəlmə, nəqliyyat vasitəsinin və ya texnikanın xarici görünüşündə, atmosfer təsirləri, mexaniki zədələnmələr, korroziya və s. nəticəsində baş verən dəyişiklikləri əks etdirir.

Xarici köhnəlmənin hesablanma üsulları:

- Korpusun, boyanın, şüşələrin və digər görkəmli hissələrin vəziyyəti qiymətləndirilir.
- 0-dan 5-ə qədər qiymət şkalasından və ya yeni vasitə ilə müqayisədə keyfiyyətin faizlik azalməsindən istifadə oluna bilər.
- Xarici köhnəlməyə həmçinin zədələrin və ya təmir işlərinin qiymətləndirilməsi də daxildir, çünki bu, qalıq dəyərə təsir edir.

Hesablamanın formulu:

$$I_{\text{xarici}} = \text{zədələnmələrin ümumi miqdarı} / \text{maksimal icazə verilən zədələnmə miqdarı} \times 100$$

Hesablama nümunəsi:

1. Təsəvvür edək ki, nəqliyyat vasitəsinin iş saatları 5000 saat olub, yeni NV-nin iş saatları isə 10 000 saatdır. Fiziki köhnəlmə:

$$I_{\text{fiz.}} = 5000 / 10000 \times 100 = 50\%$$

2. Əgər funksional xüsusiyyətlər ilkin dəyərlərdən 20% azalıbsa: Funksional köhnəlmə:

$$I_{\text{funks.}} = 20\%$$

3. Xarici görünüş zədələndi və 15% azalmışdır (məsələn, korroziya): Xarici köhnəlmə:

$$I_{\text{xarici}} = 15\%$$

Nəticə olaraq, bu köhnəlmə növlərini nəzərə alaraq, həmin nəqliyyat vasitəsinin ümumi köhnəlmə vəziyyəti müəyyən edilə bilər.

Bu hesablamalar, texnikanın satış qiymətini, kirayəsini və ya amortizasiyasını müəyyən etmək üçün vacibdir.